

## ÇOCUK İŞÇİLİĞİ SORUNU: TÜRKİYE-ALMANYA-PAKİSTAN KARŞILAŞTIRMASI

H. Yunus Taş<sup>1</sup> - Serkan Ömer Abbasgil<sup>2</sup>

### Öz

Sanayi devrimi öncesi aile içi işletmeler ve tarım hayatında görülen çocuk işçiler, sanayi devrimiyle birlikte fabrikalarda ve büyük işletmelerde daha fazla ve acımasızca çalıştırılmışlardır. Yapılan birçok düzenleme ve yasaklara rağmen bu konu hiç bir zaman sıfırlanamamıştır. Bu çalışmada Türkiye, Almanya ve Pakistan'daki çocuk işçiliğine yönelik karşılaştırma yapılarak, söz konusu ülkelerin yasal mevzuatta yaptıkları düzenlemeler ve bu düzenlemelerin pratikte yansımaları ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye, Almanya ve Pakistan'da günlük hayatta çocukların çalıştıkları sektörler ve çalışma koşulları değerlendirilmiş ve ILO gibi uluslararası kuruluşların bu ülkelerde çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çalışmalarına da yer verilmiştir. Araştırmanın başlangıcında çocuk işçiliğinin önlenmesinde Almanya'nın oldukça başarılı olduğu düşünülmekte olup, Türkiye ve Pakistan ise çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin olumlu yönde gelişmeler olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Türkiye'nin son zamanlarda Suriyeli göçmen çocuklar nedeniyle bu anlamda bazı sıkıntılar yaşamaya başladığı da bir gerçektir. Pakistan'ın ise yasal mevzuat açısından olumlu ilerlemeler kaydetmesine karşın çocuk işçiliği konusunda pekiyi bir komumda olmadığı gizlenemez bir gerçektir. Bu çalışmada daha ziyade yukarıda bahsi geçen ülkelerin çocuk işçiliği konusunda gelmiş oldukları son durumları ortaya konulacak olup; ILO, UNICEF ve AB gibi bölgesel ve uluslararası ölçekli kuruluşların standartlarına göre buldukları konum incelenerek söz konusu kuruluşlardan alınabilecek yardımlarla, özellikle Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerde çocukların ağır iş şartlarından koparılıp, eğitimlerine devam edebilecekleri daha hafif ve kısa mesai gerektiren işlere yönlendirilmeleri konusunda önerilerde bulunulacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Çocuk işçiliği, Karşılaştırma, Türkiye-Almanya-Pakistan.

---

1 Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi Bölümü, Yalova  
E-posta: yunus.tas@yalova.edu.tr

2 Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yalova,  
E-Posta: sermer08@hotmail.com

## **CHILD LABOUR PROBLEM: A COMPARISON OF TURKEY-GERMANY-PAKISTAN**

H. Yunus Taş - Serkan Ömer Abbasigil

### **ABSTRACT**

Before the industrial revolution, child labourers that were seen domestic works and agricultural works, they were employed more and more mercilessly in factories and big businesses with the industrial revolution. Despite the many regulations and prohibitions that have been made, this issue has never been completely prevented. In this study, comparison of child labour in Turkey, Germany and Pakistan was carried out and the practical arrangements of the countries in legal legislation and the practical reflection of these regulations were discussed. In addition, the sectors and working conditions of children in daily life in Turkey, Germany and Pakistan are evaluated, and actions of international organisations such as ILO in order to prevent child labour are mentioned in these study. At the beginning of the research, Germany is considered to be very successful in preventing child labor, while Turkey and Pakistan are estimated to positive improvements in relation to the prevention of child labor. However, it is stated that Turkey has started to live some troubles recently due to Syrian immigrant children. Despite the fact that Pakistan has achieved positive improvements regarding laws, has been invisible truth that Pakistan has to struggle more in practical life to prevent child labour. In this study, the most recent cases of the above mentioned countries regarding child labor will be revealed. They will look at the status of these countries according to the standards of regional and international organizations such as the ILO, UNICEF and the EU. With the aid that can be obtained from such establishments, it will be suggested that children in countries such as Pakistan and Turkey be taken away from the heavy work conditions and these children should be directed to jobs that require lighter and shorter work hours where they can continue their education.

**Keywords:** Child Labour, Comparison, Turkey-Germany-Pakistan.

## Giriş

Kişiliğin gelişim safhalarından biri olan çocukluk, İnsanın unutamadığı en önemli dönemlerinden biridir. Çocukların yetişme koşulları ve aldıkları eğitimin yetişkinlik evresindeki yaşam kalitesi üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Çocuk işçiliği, kökeni tarihin ilk dönemine kadar dayanan ve kronikleşmiş hale gelen bir insan hakları sorunudur ve bu durum çocukların ruhsal, bedensel ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkilerden en önemlisi, çocuğun çalışmak zorunda olması nedeniyle eğitime devam edememesi ve yaşamının geri kalan bölümünü gerekli donanımdan uzak ve niteliksiz bir birey olarak geçirmesi durumudur. Çocukların eğitimsiz kalması hem kişinin kendisi için hem de insanlık için önemli bir kayıptır. Diğer yandan çalışan çocukların her türlü suiistimal ve istismara da açık olması karşılaşılan önemli sorunlardan biridir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012, s. 10).

Günümüze gelindiğinde, çocuk işçiliğine ilişkin düzenlemelere birçok uluslararası ve bölgesel insan hakları belgesinde yer verildiği görülmektedir (Nolan, 2011, s. 32). Çocukların ve çocuk haklarının korunması, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Avrupa Konseyi'nin üzerinde önemle durduğu konular olmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, çocuk hakları ile ilgili konuları; bildirgeler, sözleşmeler ve genel kurallar olarak ayrıntılı biçimde düzenlemektedir. Avrupa Konseyi de, BM ilkelerine uygun sözleşmeler ve tavsiye kararları oluşturmaktadır (Akyüz, 2012, s. 6). Bu bağlamda, uluslararası hukuk alanında çocuk haklarını düzenleyen temel yasal metin 20 Kasım 1989 tarihli "Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"dir (ÇHS). Sözleşme, pek çok ülke yönetiminin, Birleşmiş Milletlere bağlı örgütlerin ve hükümet dışı kuruluşların on yıla varan yoğun temas ve görüşmeleri sonucunda benimsenmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile birlikte çocukların ihmal, istismar ve her türlü kötü muameleye karşı korunmaları için evrensel ilkelerin yerleştirilmesi amaçlanmıştır (Akyüz, 2012, s. 6).

20 Kasım 1989'da, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda, Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmesinin hemen ardından 1990 yılının Eylül ayında New York'da 71 ülkenin katılımıyla Dünya Çocuk Zirvesi gerçekleştirilmiş ve bu zirvede her çocuğa daha iyi bir gelecek sağlamak için 27 hedef içeren acil ve evrensel bir çağrı yayınlanmıştır. Bu hedeflerden biri de özellikle güç koşullardaki çocukların korunmasıdır. Bu tarihten sonra çocuk işçiliği ile mücadele konusu dünyanın gündemine girmiştir. Çocuk işçiliği yalnızca az gelişmiş ülkelerde değil; birçok sanayileşmiş ülkede de görülmektedir (Avşar ve Ögütoğulları, 2012, s. 10).

Bu çalışmada çocuk işçiliği sorunu, gelişmekte olan ülke kategorisinden Türkiye, gelişmiş ülke kategorisinden Almanya ve az gelişmiş ülke kategorisinde Pakistan örnek ülkeler olarak ve karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Ele alınan bu ülkelerde çocuk işçiliği bağlamında benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuş ve sorunun çözümü noktasında dünya genelinde ve ülkeler özelinde yapılabilecek somut uygulamaların neler olabileceğine yer verilmiştir.

## 1. Genel Anlamda Çocuk İşçiliği

Çocuk ve çocuk işçiliği farklı kültürlerde, gerek yaş ve gerekse etkileri açısından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak, Ülkemiz tarafından da kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), çocuk işgücü ile ilgili temel sözleşmelerinden olan 138 sayılı sözleşmede, istihdama kabulde asgari yaş sınırının 15 olduğu belirtilmiştir. Ancak, bazı istisnai durumlarda bu asgari yaş sınırının 13'e kadar inebileceği hükme bağlanmıştır. Böylece ILO'ya göre, her ne sebeple olsun 13 yaşın altında çalışma yaşamına atılanlar, çocuk işgücü olarak tanımlanmaktadır (Günöz, 2007, s. 5).

Çocukların yaptıkları işlerin hepsi, ortadan kaldırılmak istenilen çocuk işçiliği kategorisine girmez. Çocukların ve ergenlerin sağlıklarına ve kişisel gelişimlerine zarar vermeyecek ya da eğitimlerini aksatmayacak işler (evde anne babalarına yardımcı olmak, aile işletmesinde belirli işler yapmak, okul saatleri dışında ve tatillerde cep harçlığı sağlayacak kimi işlerde yer almak gibi) yapmalarına genellikle olumlu bakılmaktadır. Bu tür etkinlikler çocukların gelişimine ve ailelerinin durumuna katkıda bulunur; onlara çeşitli beceriler ve deneyim kazandırır; yetişkinlik dönemlerinde toplumun üretken üyeleri olmaya hazırlar. Olumsuz olarak değerlendirilen "Çocuk işçiliği" ise çoğu kez çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlanır. Bu bağlamda çocuk işçiliği:

\*Çocuklar için ruhsal, fiziksel, toplumsal ya da ahlaki açılardan tehlikeli ve zararlı nitelikteki,

\*Okula düzenli devam etmelerini engelleyerek eğitimlerini aksatacak;

\*Okullarından erken ayrılmalarına yol açacak,

\*Çocukları okullarıyla aşırı uzun süren ve ağır işleri beraber yürütmek zorunda bırakan işler olarak değerlendirilmektedir (ILO, 2016).

Çocuk işçiliği çok farklı biçimler alabilirken, öncelik; 182 sayılı ILO Sözleşmesi'nin 3'üncü maddesinde tanımlanan en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine hemen son verilmesidir. Bunlar:

\*Çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;

\*Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

\*Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

\*Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler,

\*Doğası gereği ya da gerçekleştiği koşullar nedeniyle çocuğun fiziksel, zihinsel ya da ahlaki iyi olma halini tehlikeye düşürecek işler "tehlikeli işler" olarak tanımlanır (ILO, 2016).

Dünyada çocuk işçiliği; yoksulluk, işsizlik, eğitim olanakları, gelenekler, hızlı ve çarpık kentleşme, nüfus, işverenlerin çocuk işgücü talebi gibi faktörler nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi yoksulluktur. Çocuklar, ailenin ve kendilerinin hayatta kalmasını sağlamak için çalışmaktadırlar. Çocuklar iyi bir ücret almasa da, halen gelişmekte olan ülkelerde aile gelirine önemli katkıda bulunan kişiler olarak hizmet etmektedirler (Siddiqi ve Patrinos, 1995). İşsizlik, çocukların küçük yaşlardan itibaren emek piyasalarında yer almalarına yol açan bir başka ekonomik nedendir. Aynı hanede yaşayan yetişkinler düzenli iş ve gelirden yoksun oldukları oranda geçinebilmek için tüm kaynaklarını harekete geçirmek zorunda kalmaktadır (Tunççan, 1999, s. 244). Çocukların çalıştırılmasının önemli bir nedeni de, ülkenin eğitim olanaklarının sınırlı olmasıdır. Çocuklar okula erişim olanakları bulamamaktadır. Eğitimin kalitesinin düşük olması ya da okulların kalabalık veya yetersiz olması, öğretmenlerin ilgisizliği gibi nedenler de çocukların çalışma hayatına girerek ailelerine yardımcı olmasına neden olmaktadır (Siddiqi ve Patrinos, 1995). Geleneksel faktörler de çocuk işçiliği açısından önemlidir.

Bazı ülkelerde kadınların eğitilmiş olması halinde geleneksel rollere uymaya-  
cağı düşünülmektedir. Bazı ülkelerde eğitilmiş kadınların evlenemeyeceği ya  
da çocuk sahibi olamayacağı konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır. Do-  
layısıyla, birçok aile, anneleri ücretli emekten kurtarmak için yalnızca ev iş-  
lerinde çalışan kızlar yetiştirmektedir. Bu tür kültürel uygulamalar kadınla-  
rın eğitimini kısıtlamakta ve çocuk istihdamını teşvik etmektedir. Sosyal sınıf  
ayrıcılığının kabul edilmesi de çocuk emeğinin sürdürülmesinde etkili ol-  
maktadır. Örneğin, Hindistan'ın alt kastlarından insanların çalışması beklen-  
diğinden çocuklar okula gitmemeye daha eğilimlidir (Siddiqi ve Patrinos,  
1995). Sanayileşme sürecini tamamlamamış ülkeler açısından hızlı ve çarpık  
kentleşme yetişkin işsizliğini artırarak çocukları emek piyasalarına iten bir  
başka unsurdur. Azgelişmiş ülkelerde ekonomik kaynakların ve üretilen ge-  
lerin adil olmayan dağılımından kaynaklanan göç hareketi, bu ülkelerde kent-  
leşmenin hızlı ve çarpık gelişimine neden olmaktadır. Bununla birlikte, azge-  
lişmiş ülkelerdeki kentleşme olgusu, batı modellerinden farklı olarak, ekono-  
mik kalkınmaya paralel olmayıp daha hızlı bir gelişim göstermektedir. Bu  
farklılık nedeniyle batı ülkelerinde kentlere göç etmenin barındırdığı istih-  
dam potansiyeli azgelişmiş ülkeler açısından söz konusu olmamakta, kırsal  
kesimden kentlere yönelen nüfus hareketi gizli işsizleri açık işsiz haline geti-  
ren ve işsizliği artıran bir nitelik taşımaktadır (Serter, 1994, s. 87'den aktarı-  
lan, Tuççan, 1999, s. 245). İşverenler tarafından çocuk işçiliğine yönelik tale-  
p, çocuk işçiliğinin bir başka nedenidir. Piyasa şartları, ekonomik ve mali  
sıkıntılar, bazı işverenler tarafından çocukların ucuz ve uysal işgücü olarak  
görülmesi ve bu konuda yeterli bilince sahip olmaması, küçük işletmelerin  
ekonomik ve teknik imkânlarının yetersiz oluşu, bazı ailelerin ise çocukları-  
nın meslek sahibi olabilmesi için işverenlerden talepleri gibi etkenler işve-  
renlerin çocuk işgücünü talep etmelerine neden olmaktadır (T.C. Çalışma Ve  
Sosyal Güvenlik Bakanlığı, s. 20).

Yukarıda belirttiğimiz faktörler doğrultusunda çocuk işçiliği, dünyanın  
her yerinde görülmekle birlikte özellikle düşük gelirli ülkelerde yaygın ola-  
rak bulunmaktadır. Çocuk işçiler, tarım, imalat, balıkçılık, inşaat, evde servis,  
sokak satışları gibi ekonominin tüm sektörlerinde çalışmaktadır (Osment,  
2014, s. 14). Buna ek olarak işverenler, yetişkin işçilere oranla daha düşük  
ücret ödedikleri, emirlerine kolayca baş eğen ve dolayısıyla uysallıkları ne-  
deniyle çocuk işçi çalıştırmayı tercih etmektedir. İşverenler, ekonomik du-  
rum kötüye gittiğinde, çocuk işçilerin işten çıkarılmasında çok fazla sorun  
yaşamamaktadır. Çocuklar ise yasa dışı yollardan çalıştıkları için işveren  
hakkında şikâyette bulunamamaktadır (Günöz, 2007, s. 22). Aşağıda yer alan  
tabloda 5-17 yaş arasında çalışan çocukların sayıları ve sektörlere göre dağı-  
lımı gösterilmektedir.

**Tablo 1: Dünyada Çalışan Çocukların Sektörlere Göre Dağılımı (2012)**

Sektör	2008		2012	
	('000)	% oran	('000)	% oran
Tarım	129,161	60.0	98,422	58.6
Sanayi	15,068	7.0	12,092	7.2
Hizmetler	55,109	25.6	54,250	32.3
Diğer	10,557	4.9	11,528	6.9

**Kaynak:** ILO, 2012, "Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends", s. 8.

Tabloda görüldüğü üzere çocukların büyük çoğunluğu tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektörünü, hizmetler ve ardından da sanayi sektörleri takip etmektedir. 2012 yılında, tarım sektöründe çalışan çocuk sayısı, 2008 yılına göre önemli ölçüde düşüş kaydetmiştir. Sanayi sektöründe de çalışan çocuklarda önemli ölçüde azalma görülmekle birlikte hizmetler sektöründe sınırlı bir düşüş yaşanmıştır. Ancak çocuk işçiler arasında hizmetler sektörü oransal olarak artış kaydetmiştir.

Tüm insanlığın sorunu haline gelen çocuk işçiliği nedeniyle dünyada yaklaşık olarak 168 milyon çocuk; sağlık, eğitim, barınma gibi temel haklardan mahrum kalmaktadır. Ancak çocuk işçiliği ve çocukların tehlikeli işlerde çalıştırılması, dünyada giderek azalmaktadır. Aşağıda yer alan tablo bu durumu açıkça göstermektedir.

**Tablo 2: Dünya Genelinde 2000-2012 Yılları Arasındaki, 5-17 Yaş Grubunu Kapsayan Çocuk İstihdamı, Çocuk İşçi ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk Sayıları**

	Çocuk İstihdamı		Çocuk İşçi		Tehlikeli İşler	
	('000)	%	('000)	%	('000)	%
2000	351,900	23.0	245,500	16.0	170,500	11.1
2004	322,729	20.6	222,294	14.2	128,381	8.2
2008	305,669	19.3	215,209	13.6	115,314	7.3
2012	264,427	16.7	167,956	10.6	85,344	5.4

**Kaynak:** ILO, 2012, "Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends", s. 3.

Yukarıda görüldüğü üzere, 2000 yılından 2012 yılına kadar tüm çalışma şekillerinde sayılar düşmüştür. 2012 yılında tüm dünyada çocuk işgücü sayısı 168 milyonken, bu sayının 85 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Hemen hemen çalışan çocukların yüzde 50'si tehlikeli işlerde çalışmaktadır. Aynı zamanda istihdama katılan çocuk sayısı, 2000 yılında yaklaşık olarak 352 milyon iken; 2012 yılında 264 milyon civarındadır. Yine aynı şekilde çocuk işçi sayısı, 2000 yılında yaklaşık 246 milyonken 2012 yılında 168 milyona kadar düşmekte ve bu sayı tüm çocukların yüzde 11'ini kapsamaktadır. 2008 ve 2012 yılları arasındaki 4 yıllık zaman diliminde, çocuk işçiliği 47 milyon azalarak 215 milyondan 168 milyona düşmekte ve tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısı ise 30 milyonluk bir azalma ile 85 milyona düşmektedir.

Çocuk işgücünün kullanımı; gelişmiş ülkelerde, Latin Amerika, Ortadoğu, Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan pek çok ülkede ve bütün üretim sektörlerinde kendini göstermekle birlikte, az gelişmiş ülkelerde yoğunluk kazanmaktadır. Kentsel bölgelerde yaşayan çocuklar; sanayi ve hizmet ağırlıklı sektörlerde; örneğin; ev işlerinde, çocuk bakıcılığında, dükkânlarda, tekstil, küçük atölyeler ve gıda sektöründe çalıştırılırken, kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar, ev işlerinin yanı sıra tarım ve hayvancılık sektöründe çalıştırılmaktadır. Gerek kentsel gerekse kırsal alanda çalışan çocuklar, söz konusu işler dolayısıyla fiziksel ve ruhsal olarak olumsuz etkilenmekte, hastalanmakta ya da sömürüye maruz kalmaktadırlar. Öte yandan az gelişmiş ülkelerde; emek yoğun teknolojiyle üretim yapılması nedeniyle düşük ücretle, örgütsüz ve daha kolay işten çıkarılabilen çocukların emeği sömürülmektedir (Küçükka-  
lay; Dulupçu; Turunç, 2000, ss. 103-104).

## 2. Türkiye'de Çocuk İşçiliği

Türkiye'de çocuk işçiliğine tarihsel açıdan bakıldığında ilk örneklerin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ahi kurumlarında bulunduğu görülmektedir. Çalışanlar çırak- kalfa-usta hiyerarşisi içinde, baba-evlat informel ilişkisi ile idare heyetinin denetim ve gözetimi altında çalışmışlardır. Tarımda aile temelli işlerde çalışan çocuklar Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşme dönemine geçişle birlikte sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya başlamıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise çocuk işçiliğine mesleki- teknik eğitimin bir parçası olarak yaklaşılmış ve bu alanda yasal düzenlemeler yapılarak okul ve çevre ilişkilerine önem verilmiş ve bölgelerin eğitim ihtiyaçları üzerinde durulmuştur (Avşar ve Öğütoğulları, 2012, s. 25).

Günümüzde, temelinde dengesiz sanayileşme, sosyo-ekonomik sorunlar, nüfus artışı, eğitimsizlik ve göç yatan çocuk işçiliği olgusu, ülkemizde toplumsal bir sorun olarak çözüm beklemektedir. Ülkemizde de çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar ve zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması



ile çalışan çocuk sayısında azalma olmasına rağmen, çocuk işçiliği, sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar sorunu önemini hala korumaktadır (T.C. Başbakanlık DPT, 2007, s. 46).

Türkiye'de çok sayıda çocuk, ailelerinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla çok erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almaktadır. Türkiye'de çocuklar;

\*Kentsel alanda sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe bunun yanı sıra sokakta,

\*Kırsal alanda iş çeşitlerine, mevsimlere, geleneklere bağlı ve yoğun olarak tarım sektöründe çalışmaktadır (Boybek, 2009, ss. 89-90).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından, Türkiye'de çalışan çocuklarla ilgili veri tabanı oluşturmak, çalışan çocukların çalıştıkları sektörleri, çalışma koşullarını, sosyal, ekonomik, demografik özelliklerini ortaya koyabilmek ve çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak yapılan çalışmaların etkisini ölçebilmek amacıyla (Ekim 1994 - Ekim 1999 - Ekim, Kasım, Aralık 2006) Çocuk İşgücü Anketleri yapılmıştır. Ekim 1994'de gerçekleştirilen anketin hedef kitlesini 6-14 yaş grubundaki çocuklar oluştururken, Ekim 1999' da ve (Ekim, Kasım, Aralık dönemi) 2006 yılında gerçekleştirilen uygulamalarda yaş grubu genişletilmiş ve 6-17 yaş grubundaki çocuklar kapsama alınmıştır. 1994, 1999 ve 2006 Çocuk İşgücü Anketleri Türkiye'deki çocuk işgücüne dair önemli bilgiler vermektedir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, s. 14).

**Tablo 3: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin kişi)**

Yıllar	Ekim 1994	Ekim 1999	2006 (Ekim-Kasım-Aralık)
<i>Kurumsal Olmayan sivil nüfus</i>	59 736	65 422	72 957
<i>0-5 Yaş grubundaki nüfus</i>	8 469	7 930	8 479
<i>6-17 Yaş grubundaki nüfus</i>	14 968	15 821	16 264
<i>İstihdam (6 ve daha yukarısı yaş)</i>	20 984	22 124	22 963
<i>İstihdam (6-17 yaş)</i>	2 269	1 630	958
<i>İstihdam Oranı (6-17 yaş) %</i>	15,2	10,3	5,9
<i>Kent</i>	611	478	457
<i>Kır</i>	1 659	1 151	502
<i>Erkek</i>	1 372	955	632
<i>Kadın</i>	898	675	326
<i>Tarım</i>	1 510	990	392
<i>Tarım-dışı</i>	759	640	566
<i>Ücretli veya yevmiyeli</i>	648	617	513
<i>Kendi hesabına veya işveren</i>	52	28	26
<i>Ücretsiz aile işçisi</i>	1 570	985	420

**Kaynak:** ILO-TUİK 2006 Çocuk Araştırması Haber Bülteni'nden alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yukarıda yer alan veriler çocuk istihdamı açısından yorumlandığında; Türkiye nüfusunun yıllara göre arttığı görülmektedir. 2006 yılındaki 6-17 yaş arasındaki çocuk işçi sayısı, 1994 ve 1999 yıllarındakine göre kayda değer oranda düşüş göstermiştir. Söz konusu düşüşte 1997 yılında zorunlu eğitim süresinin 8 yıla çıkartılmasının (ÇSGB ILO-IPEC, 2006, s. 17) ve bunun yanı sıra ILO IPEC projelerinin ve oluşturulan çeşitli hukuki düzenlemelerin etkili olduğu ifade edilebilir (Erbay, 2008, s. 42'den aktaran Boybek, 2009, ss. 90-91).

Kır-kent ayrımı açısından çocuk istihdamına yönelik veriler incelendiğinde; 1994 yılında kırsal alanda çalışan çocuk işçi sayısının çok fazla olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan yıllara göre bir karşılaştırma yapıldığında ise; kırsal alanda çalışan çocuk işçi sayısında çok büyük düşüş olmasına rağmen, kentlerde çalışan çocuk işçi sayısında önemli bir düşüş görülmemektedir. Kırsaldaki çocuk işçi sayısındaki bu düşüş, yukarıda da bahsedildiği gibi 1997 yılında zorunlu eğitim süresinin 8 yıla çıkartılması ile bağlantılı olabileceği düşüncesi ile örtüşmektedir.

Cinsiyet açısından çocuk istihdamına yönelik veriler karşılaştırıldığında; erkek çocuk işçi sayısının, kız çocuklarına oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, kız çocuklarının da önemli sayıda çocuk işçi olarak çalıştırıldığı görülmektedir.

1994-2006 yılları arasında çalışan çocukların faaliyet alanlarına göre dağılımı incelendiğinde; tarımsal alanda çalışan çocuk sayısında çok büyük bir düşüş olmasına karşın aynı oranda düşüşün tarım-dışı sektörlerde çalışan çocuk sayısında görülmediği sonucuna varılmaktadır.

Türkiye genelinde ekonomik işlerde çalışan çocukların 1994 yılı verilerinde en çok ücretsiz aile işlerinde çalışan çocuklar olduğu görülürken, 2006 yılına gelindiğinde bu sayının yaklaşık yüzde 75 azaldığı görülmektedir. Kendi hesabına çalışan çocuk işçi sayısı oranı ele alındığında; 2006 yılında, 1994 yılına göre yaklaşık yüzde 50 bir azalma olduğu, ancak, ücretli (yevmiyeli) çalışan çocuk işçi sayısında 1994 yılı ile 2006 yılı karşılaştırıldığında çok büyük bir düşüş olmadığı ve bu oranın yüzde 12,5 civarında kaldığı görülmektedir.

Yukarıda ILO-TÜİK verilerine göre 1994-2006 yılları arasında çocuk işgücüne ilişkin yapılan anketler baz alınarak hazırlanan tablodan genel anlamda çıkarılabilecek en önemli sonuç; çalışan çocuk sayısında 12 yıl içinde önemli bir düşüşün gerçekleşmesidir. Bu bağlamda 8 yıllık kesintisiz eğitimin ve çocuk işçiliğine yönelik yapılan sosyal çalışmaların etkili olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye'nin, ILO'nun 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi'ni Ocak 1998'de, 182 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi'ni 27 Haziran 2001'de onaylaması etkili olmuştur. Ayrıca 4857 sayılı İş Kanunu'nun

71. Maddesine göre 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Ancak 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine zarar vermeyecek nitelikte ve okula devam edenlerin okula devamları ile okuldaki başarılarına engel olmayacak, meslek seçimi için yapılacak hazırlıklara ya da yetkili makamlar tarafından yeterliliği kabul edilen mesleki eğitime katılmasına engel olmayacak işlerde çalıştırılabilirler (T.C. Resmi Gazete 2004).

**Tablo 4: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri, (Bin kişi)**

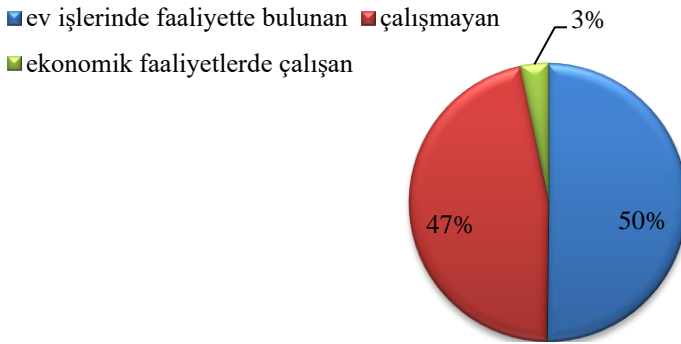
	2012 Ekim-Kasım-Aralık (Bin Kişi)	2012 Ekim-Kasım- Aralık (%)*
<b>Nüfus</b>	75 627	100,0
<b>6-17 Yaş Grubu nüfus *(Tüm nüfusa oranla)</b>	15 247	20,2
<b>6-17 Yaş İstihdam *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	893	100,0
<b>İstihdam Oranı (6-17 yaş) *(6-17 Yaş toplam çocuk nüfusuna göre)</b>	-	5,9
<b>6-14 Yaş grubundaki istihdam *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	292	32,7
<b>15-17 Yaş grubundaki istihdam *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	601	67,3
<b>Kent*(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	400	44,8
<b>Kır *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	493	55,2
<b>Erkek *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	614	68,8
<b>Kadın *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	279	31,2
<b>Tarım *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	399	44,7
<b>Sanayi *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	217	24,3
<b>Hizmet *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	277	31,0
<b>Ücretli veya yevmiyeli *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	470	52,6
<b>Kendi hesabına veya işveren *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	10	1,1
<b>Ücretsiz aile işçisi *(Çalışan çocuk sayısına göre)</b>	413	46,2

**Kaynak:** TÜİK 2012'den alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yukarda TÜİK verileri çerçevesinde hazırlanan çocuk istihdamına yönelik 2012 yılına ait tabloya yer verilmiştir. Bu tabloda en dikkat çeken veri, Tablo 3 teki verilerle karşılaştırıldığında kendi hesabına çalışan çocuk işçi sayısı oranının yüzde 1,1 seviyesine inmesidir. Bu tablodaki verileri Tablo 3'teki verilerle karşılaştırdığımızda çıkarabileceğimiz ana yorum: Türkiye nüfusunun artmakta olmasına karşın, çocuk işçi sayısının artan nüfusa oranla düşüş gösterdiğiidir.

#### Grafik 1: Okula Devam Eden Çocukların Faaliyet Durumu

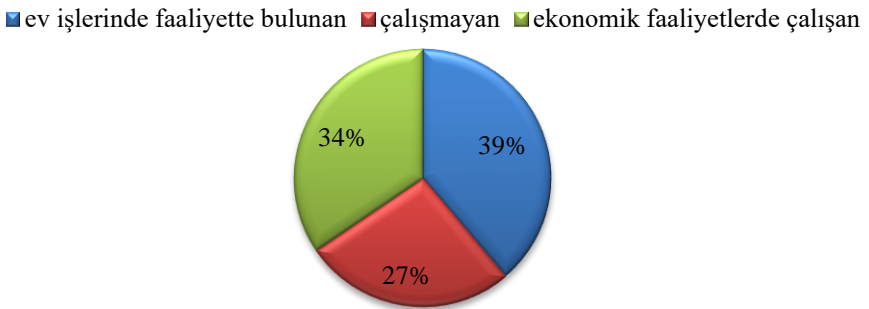
##### Okula Devam Eden Çocukların Faaliyet Durumu 2012



**Kaynak:** TÜİK 2012'den alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

#### Grafik 2: Okula Devam Etmeyen Çocukların Faaliyet Durumu

##### Okula Devam Etmeyen Çocukların Faaliyet Durumu 2012



**Kaynak:** TÜİK 2012'den alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Yukarıda yer alan grafikteki veriler, okula devam eden çocukların daha çok ev işlerinde faaliyette bulunarak ailesinin yanındaki işlerde çalıştığını göstermektedir. Buna karşın okula devam etmeyen çocukların ise çalışma hayatında aktif bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

Türkiye'de çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden biri olan mevsimlik tarım işçiliği sorunu hala sürmektedir. Çalışan çocuklar, "dayıbaşlarının" aracılığı ile yoğunlukla haftanın yedi günü, günde 11 saat, yakıcı güneş altında tarım ürünlerinin ekimi, çapası, sulaması, ilaçlaması ve hasadını yapmaktadır. Hayata Destek projesi kapsamında yapılan araştırmada, yoğun çalışma temposuna rağmen çocuklar günlük 40 TL'nin altında ücret almaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin sadece yüzde 6'sı Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) kayıtlı durumdadır. Kayıt dışı çalıştırılan ve hiçbir iş güvenliği olmayan mevsimlik tarım işçisi çocuklar ve ailelerinin yüzde 25'i yürüyerek, yüzde 50'si ise traktör kasalarında ve hayati risk barındıran koşullarda tarlalara yolculuk etmektedir. Türkiye'nin imzacısı olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme; her çocuğun yaşama hakkı, eksiksiz biçimde gelişme hakkı, eğitim hakkı, istismar ve sömürden korunma hakkı ve oyun hakkının gözetilmesini zorunlu kılmasına rağmen, sözleşmenin gereği, günlük hayatta yeterince yerine getirilememektedir (Hayata Destek Derneği, 2016).

Türkiye'de çocuk işçiliği sorunu, Suriye'de yaşanan iç savaştan kaçan göçmenler ile artışa geçmiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 8 Aralık 2016 verilerine göre Türkiye'de 2,790,767 Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Suriyeli göçmenlerin yaklaşık olarak yüzde 44.5'i çocuktur (UNCHR, 2016). Kamplarda ve kamp dışında yaşayan çocukların eğitime erişimi, özellikle de eğitim dili, müfredat seçimleri, belgelendirme ve aldıkları eğitimin tanınması gibi hususlar en temel sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Yapılan son tahminlere göre kamplarda yaşayan okul çağındaki çocukların yüzde 20'si ile kamp dışında yaşayan çocukların yüzde 74'ü okula gitmemektedir. Ebeveynlerine sunulan kısıtlı iş imkânları ve aldıkları eğitimi belgelendirmede yaşanan sorunlar sebebiyle de çocuklar okuldan ayrılıp çalışmak zorunda kalmaktadır (Soyalp, 2016, s. 12). Ancak Suriyeli çocuklarla ilgili kapsamlı bir araştırma yapılmadığından çalışan Suriyeli çocukların sayısına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Suriyeli çocukların haftalık 50 TL gibi düşük ücretlerle berber dükkânında çırak olarak veya yakınları ile birlikte pazarda çalıştıklarına ilişkin röportaj yapılmıştır (Ertekin, 2016). Ayrıca, çocukların mevsimlik tarım işçisi olarak ya da tekstil, sanayi, hizmet gibi sektörlerde çalıştığı günlük hayatta görülmekte ve medyada yer alan haberler aracılığıyla kamuoyuna yansımaktadır.

### 3. Almanya'da Çocuk İşçiliği

Almanya, Avrupa'nın ilk sanayileşen ülkelerinden biridir ve uzun yıllar çocuk işçiliği sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. 19. yüzyılda, küçük yaştaki çocuk işçiler kötü koşullarda ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda kaldı. Almanya'da çocukların olumsuz çalışma koşulları nedeniyle sağlık problemleri yaşamaları hükümetin çocuk işçiliğinde kısıtlamalara gitmesine yol açtı. Bu doğrultuda ilk düzenleme 1839 yılında gerçekleştirilmiştir. Meclisten çıkan yasa göre 9 yaşına basmamış çocukların fabrika ve maden ocaklarında çalışması yasaklanırken 9-16 yaşları arasındaki çocukların gece çalıştırılmaları hükme bağlanmış ve çocuklar için günlük çalışma süreleri 10 saat olarak belirlenmiştir. Daha sonra yapılan ikinci yasal düzenlemeyle fabrikada çalışma yaşı 14 olarak belirlenmiş ve ilköğretim hakkına sahip olan çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır (Tunççan, s. 342). 20. yüzyılda ise göçmen ailelerin çocukları çalışma hayatında yer aldı. Aileler ekonomik açıdan rahatlama sağlayacağı düşüncesiyle çocuklarının çalışmasına göz yumdu. Ancak Almanya süreci içerisinde (göçmen) çocuk işçiliğinin azaltılmasında başarılı olmuştur.

Günümüzde Almanya, çocuğun haklarını koruyan küresel sözleşmelere taraftır ve bu doğrultuda 1992 yılının Şubat ayında Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi onaylamıştır. Ancak Almanya, Avrupa sözleşmelerinin, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kurallarına ve ayrıca Alman Anayasal güvencelerine uygun olarak yorumlamayı tercih etmektedir. Son yıllarda Almanya'da çocuk emeğinin kullanılmasını engellemek için katı yasalar uygulamaya konmuştur (Library of Congress, 2015). Almanya, ILO'nun üçüncü büyük bağışçısı olarak çalışma hayatının düzenlenmesine katkı yapmaktadır. Buna ek olarak Almanya, Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı'nın (IPEC) başlatılmasına ve finansal destek sağlanmasına katkı sağlayarak, kuruluşun kalkınma işbirliği programının kilit bir ortağı olmuştur (ILO, 2012, s. 5). Almanya bu proje çerçevesinde dünyada çocuk işçiliğinin sonlandırılması için büyük çaba harcamaktadır.

AB'nin çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik girişimleri de Almanya' da çocuk işçiliği sorununun çözülmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda 1999 yılındaki Köln Zirvesi'nde alınan kararlar hazırlanan ve 2001 yılında Nice Anlaşması ile kabul edilen AB Temel Haklar Şartı ise, AİHS'den ayrı olarak Avrupa Birliği'nin kendisine ait bir temel haklar kataloğuna kavuşmasını sağlamıştır. Şartın Çocuk işçi çalıştırmanın yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması başlıklı 32. Maddesine göre çocuk işçi çalıştırılması yasaktır. Gençler için daha elverişli olabilecek kurallar saklı kalmak üzere ve sınırlı istisnalar dışında istihdam edilmek için asgari yaş sınırı, zorunlu eğitimin tamamlanması için belirlenen asgari yaştan daha düşük olamaz. İşe alınan gençler, yaşlarına uygun çalışma koşullarında çalıştırılmalı ve ekonomik sömürüye ve

emniyetlerine, sağlıklarına veya fiziksel, ruhsal, ahlaki veya sosyal gelişimlerine zarar verme olasılığı bulunan veya eğitimlerini engelleyebilecek her türlü işe karşı korunmalıdır. AB'nin lokomotif ülkesi konumundaki Almanya, Şart'ın gerekliliklerini korumaya özen göstermektedir (Tat, 2016, s. 111-113).

Almanya'da 15 yaşın altındaki çocuklar yasal olarak çalıştırılmamaktadır. Ancak yasak, çocukların; ancak gazete dağıtmak, bebek bakmak, ders vermek, evcil hayvanlara bakmak gibi küçük işler için geçerli değildir. Günlük çalışma, okul yılı boyunca günde iki saat (çiftlik çalışması için üç saat) ve tatil sırasında dört hafta ile sınırlıdır (Library of Congress, 2015). UNICEF'in yaptığı araştırmada Almanya'da çocuk işçiliğine yönelik verilere rastlanmamaktadır (UNICEF, 2013). ILO'da, 10-14 yaş arasında Almanya'da çocuk işçiliğinin bulunmadığını, çocukların yalnızca dağıtım, çiftlikte çalışma gibi hafif nitelikteki işlerde görev aldığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca ülkede çocuk köleliğine de rastlanmamıştır (BETA).

#### 4. Pakistan'da Çocuk İşçiliği

Pakistan, yaklaşık 180 milyonluk nüfusuyla, dünyanın en kalabalık, ancak aynı zamanda en yoksul ülkeleri arasında yer alıyor. Geçen 100 yıl içinde Pakistan'ın nüfusu, on kat artmıştır. Pakistan nüfusunun yüzde 40'tan fazlasını çocuklar oluşturuyor. Diğer ülkelerin aksine, Pakistan'da ailelerin okul parası ödeme zorunluluğu yok. Yine de çoğu aile, çocuklarını okula gönderemeyecek kadar yoksul. Çocuklar ailelerinin geçimine katkıda bulunabilmek için çalışmak zorunda kalıyor. Yaygın çocuk işçiliği, Pakistan'ın en büyük sosyo-ekonomik problemleri arasında sayılıyor. Pakistan'da, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onayladığı ve çocuk işçiliğini yasaklayan bir ulusal koruma yasası çıkardığı halde, yasaların uygulanmadığı değerlendirilmektedir (DW 2010).

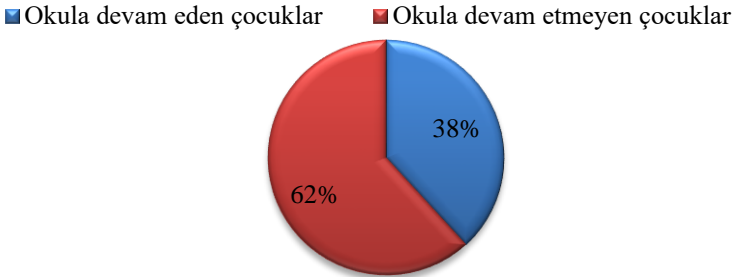
Pakistan'daki çocuk işçiliği ilgili olarak tüm veri ve araştırmalara değinmeden önce çocuk işçiliğiyle mücadelede Uluslararası alanda yürütülen çalışmaların da simgesi olmuş isimlerinden İkbâl Mesih'in kısa ama çok büyük mücadelesini anlamak gerekir. Mesih'in hayatı çocuk işçiliği ve sömürüsünün en net örneklerinden biridir... 1983'te Pakistan'ın Lahor şehrinde dünyaya gelen İkbâl Mesih, 4 yaşındayken ailesi tarafından bir halı dokuma fabrikasına borç para karşılığında rehin bırakılmıştır. Günde 12 saat halı dokuma tezgâhında çalıştırılan Küçük İkbâl'in kaderi 10 yaşındayken katıldığı "Rehinli İşçilere Özgürlük Hareketi"nin bir toplantısıyla değişmiştir. Pakistan yasalarının tefecilikten kaynaklanan borçları yasakladığını bu toplantıda öğrenen İkbâl işyeri sahibine karşı eylem başlatmış ve kendisiyle aynı konumda

olan arkadaşlarının da desteğini de alarak kısa süre içinde yüzden fazla çocuğun kurtarılmasını sağlamıştır. Son iki yılını rehin çocukların kurtarılmasına adanarak İktbal Mesih, Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'yi ziyaret etmiş, buralarda yaptığı konuşmalarda Pakistan'daki halı sektöründe çocuk emeğinin nasıl sömürüldüğünü kendi yaşamından örneklerle anlatarak dünya kamuoyunun dikkatini Pakistan'da yaşanan drama çekmiştir. Pakistan'da dokunan halıların en yaygın alıcısının Amerikalılar olduğunu ifade ederek Amerikan kamuoyunu duyarlı olmaya da çağırmıştır. Ancak çocuk işçiler üzerinden para kazanan mafyanın da hedefi haline gelen İktbal, 16 Eylül 1995'te, doğduğu köyde silahlı saldırı sonucunda yaşamını yitirmiştir. İktbal Mesih, ölümüyle de binlerce çocuğun kurtulmasını sağlamış ve İktbal adına başlatılan kampanyalar sonucunda binlerce rehin çocuk özgürlüğüne ve okula kavuşmuştur (Sosyal Politikalar Dergisi, 2011).

Pakistan'da 1998 Nüfus Sayımı ve 1999-2000 İşgücü Anketi temel alınarak yapılan araştırma doğrultusunda; Pakistan'da 2.5 milyon çocuğun çalıştığı tahmin edilmektedir. Federal İstatistik Bürosu tarafından 1996 yılına ait Çocuk İşgücü Anketi'ne göre de, Pakistan'da toplamda 5-14 yaş grubunda 40 milyon çocuğun yaşadığı tahmin edilmektedir. 1 Haziran 1996'dan itibaren, çocuk işçiliği hacmi yaklaşık 3.3 milyon (yüzde 8.3) dur. Bu çocukların 2.4 milyonu (yüzde 73) erkek, 0.9 milyonu (yüzde 27) kızdır (ILO, 2004a, s. 5). Pakistan'da çalışan bu çocuklar, cinsel istismar, düşük ücret, kölelik (esaret), kötü sağlık koşulları ile karşı karşıya kalmaktadır (ILO, 2004a, s. 6-7). Pakistan'da çocukların çalışması eğitim hayatlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

### Grafik 3: Çalışan Çocuklarda Okula Devam Eden ve Etmeyenlerin Dağılımı

#### Çalışan Çocuklarda Okula Devam Eden ve Etmeyenlerin Dağılımı



**Kaynak:** ILO, 2004b, (ILO-IPEC TBP Project), "Baseline Survey Report On Child Labour In Surgical Instruments Manufacturing Industry Sialkot", s. 49.



182 sayılı ILO Sözleşmesi ile çocuk işçiliğinin yasal tanımında değişiklikler yapılması gerektiği ifade edilmiş ve çalışma başlangıç yaşının 14 yaş yerine 18 yaşa çıkartılması gerektiği belirtilmiştir. Bu yapılırken, ani değişikliklere bağlı olarak işgücü piyasasının rahatsız edilmemesi için uygulama zamanının dikkatle sınırlandırılması gerektiği; 5-9 yaş, 10-14 yaş ve 15 <18 yaş arasındaki farklı yaş gruplarına yönelik olarak tüm endüstrilerde çocukların istihdam edilmesini etkili bir şekilde önlemek için düzenleyici ve cezai tedbirlere dayanan ilgili yasal önlemlerin geliştirilmesi için de adımlar atılması gerektiği belirtilmiştir (ILO, 2004b, s. 8).

Pakistan'da mevcut çocuk işçiliği yasalarının düzgün bir şekilde uygulanması için adımlar atılmalıdır. Çocuk emeğinin görülme sıklığı ortadan kalkmaya kadar çocuk işçilerinin korunması, haklarının ihlal edilmesine karşı endüstriyel alanlarda çocukları ilgilendiren güvenlik tedbirlerinin alınmasının sağlanması gerekmektedir... Tıp endüstrisinde, çeşitli işlerle ilişkili kimyasal ve diğer tehlikelerin doğasını incelemek üzere konunun uzmanlarından oluşan denetim birimleri tarafından daha ileri çalışmalar yapılması gerekliliği ifade edilmiştir (ILO, 2004b, s. 8).

Çalışmanın yapıldığı döneme dayanan verilere göre çocuk işçiliği hacmi yaklaşık 3.3 milyon olup; 2.4 milyonu erkek, 0.9 milyonu kızdır. Benzer şekilde, ekonomik açıdan aktif erkek çocuklar, kızlardan daha fazladır. Kırsal alanda çalışan çocukların sayısı da kentsel alana göre daha fazla oranda idi (ILO, 2004a, s. 5).

Çalışan 3.3 milyon çocuğun yaklaşık yüzde 71'i, çiftlik faaliyetlerinin yoğun olduğu temel işlerde çalışmaktadır. El işçiliği ve ilgili ticaret faaliyetlerinde çalışan çocuklar yüzde 19 ile ikinci en büyük payı oluşturmaktadır. Basit işlerde erkeklere kıyasla (yüzde 80) nispeten daha fazla kız çalışmaktadır (yüzde 68), zanaat ve diğer ticaret faaliyetlerinde göreceli olarak kız-erkek oranı yaklaşık olarak aynıdır; Bu oran hem erkek hem de kız çalışanlar için yüzde 19'dur (ILO 2004b, s. 13).

Endüstriyel faaliyetlerde çalışan çocukların yüzde 67'si tarım sektöründe, yüzde 11'i imalat, yüzde 9'u toptan satış ve perakende ticaretinde, yüzde 8'i toplumsal sosyal ve kişisel hizmetlerde çalışmaktadır. Kız işçiler, tarım sektöründe erkeklere göre nispeten daha yüksek oranda çalışmaktadır. Kızlar yüzde 77 erkekler ise yüzde 63 oranında tarım sektöründe çalışmaktadır. İmalat sektöründe kızlar yüzde 12, erkekler yüzde 10 oranına sahiptir. Erkek işçilerde toptan ticaret yüzde 12 oranına sahipken kızlarda bu oran yüzde 1'dir (ILO, 2004a, s. 13).

İstihdam açısından değerlendirildiğinde çalışan çocukların yüzde 70'i ücretsiz aile yardımcısı, yüzde 23'ü de ücretli işçi/çalışandır. Serbest çalışanlar ise yüzde 7 oranındadır. Ailelerine yardımcı olarak çalışan kızlar yüzde 78

oranında, erkekler ise yüzde 67 oranındadır. Benzer şekilde kırsal alanda çalışan çocukların yüzde 75'i ücretsiz olarak ailesine yardımcı olmaktadır. Kentsel alanda ise bu oran yüzde 30 ile daha düşüktür. Kentsel alanda ücretli çalışanlar yüzde 62 ile lider konumdadır. Bu, kentsel alanda ücretli istihdamı yansıtan istihdam statüsünün, kırsal alana göre nispeten daha iyi olduğunu göstermektedir (ILO, 2004a, s. 13).

**Tablo 5: Endüstride Çalışan Çocukların İşlere Göre Yüzde Olarak Dağılımı**

Yaş Grubu Görevleri	5-9 yaş	10 - 14 yaş arası	15 - 17 yaş arası
<b>Kalıp Yapımı</b>	0.0	0.5	1.0
<b>Metal Kesme</b>	0.0	5.7	2.6
<b>Tavlama</b>	0.0	0.5	0.0
<b>Frezleme</b>	0.0	0.0	2.6
<b>Düzeltilme</b>	0.0	0.5	1.6
<b>Bileme</b>	15.4	29.9	28.5
<b>Ekim</b>	0.0	1.0	1.6
<b>Sıkıştırma</b>	0.0	0.5	0.5
<b>Donanım ve Perçinleme</b>	7.7	28.9	23.3
<b>Temizlik</b>	7.7	0.5	1.0
<b>Cilalama</b>	23.1	14.0	25.9
<b>Paketleme</b>	7.7	1.0	0.5
<b>Diğer</b>	38.4	16.0	10.9
<b>TOPLAM</b>	<b>100</b>	<b>100</b>	<b>100</b>

**Kaynak:** ILO, 2004b, (ILO-IPEC TBP Project), "Baseline Survey Report On Child Labour In Surgical Instruments Manufacturing Industry Sialkot", s. 53.

## **5. Çocuk İşçiliğinde Türkiye-Almanya-Pakistan Arasındaki Benzerlikler Ve Farklılıklar**

Çocuk işçiliği ve karşılaşılan sorunlara ilişkin gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye, gelişmiş bir AB ülkesi olan Almanya ve az gelişmişlik sınırına yakın ülke olarak da Pakistan ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre bu üç ülkenin de çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik uluslararası anlaşmalara imza attıkları ve ülkelerinde ulusal düzeyde yasal düzenlemeleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ancak Almanya'nın gerek ILO'ya ekono-

mik açıdan destek vermesi ve gerekse AB'nin lokomotif ülke konumunda olması nedeniyle bu sorunu çözmeye yönelik daha kararlı adımlar attığı görülmektedir. Almanya'nın; dünyada ilk sanayileşen ülkelerden biri olması ve yaşadığı tecrübelerin de etkisiyle çocuk işçiliği sorununun çözümünde daha başarılı olduğu değerlendirilmektedir.

Almanya'da 20. yüzyılda göçmen ailelerinin çocuklarında çocuk işçiliği görülmesine karşın, günümüzde Alman hükümetinin yaptığı etkin çalışmalarla bu durumun önüne geçildiği görülmektedir. Bugün, Almanya'da çocuklar sadece kişisel gelişimlerini desteklemeye yönelik faydalı olabilecek işlerde ve yasal çerçevelere uygun olarak çalışmaktadırlar.

Çocuk işçiliği bağlamında Türkiye ele alındığında; devletin, ulusal ve uluslararası sözleşmeleri Almanya gibi imzalamış olmasına rağmen pratikte sözleşmelerin gerekliliklerini tam olarak yerine getiremediği görülmektedir.

Özellikle kırsal alanda yaşayan çocukların mevsimlik işçi olarak çalıştırılmaları nedeniyle eğitim süreçleri aksayabilmektedir. Yine bu çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek süreçler de yaşanmaktadır. Son yıllarda kırdan kente doğru yaşanan göçün etkisi ve hükümetlerin yaptıkları ekonomik ve sosyal reformlarla bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Kente göç eden yoksul aile çocuklarının özellikle merdiven altı işletmelerde zor koşullarda çalıştırıldığı durumlar hala yaşanmaktadır.

Türkiye, ILO'nun IPEC projesi ile çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olumlu gelişmeler kaydetmiştir. Ancak, Suriye Krizi çocuk işçiliğinin Türkiye'de artmasına yol açmıştır. Suriye'den göç eden ailelerin çocukları düşük ücret ve olumsuz çalışma koşulları altındadır. Özellikle mevsimlik tarım işçisi olarak son zamanlarda Suriyeli çocuklar çalıştırılmaktadır. Bu durum aynı zamanda Suriyeli çocukların eğitimde yeterli ve gerekli eğitimi alamamaları sonucunu doğurmaktadır.

Az gelişmişlik sınırına yakın bir ülke olan Pakistan, çocuk işçiliği konusunda Türkiye ve Almanya'ya göre daha kötü bir durumdadır. Çocuklar endüstride ağır şartlar altında çalışmaktadır. Pakistan, çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak Türkiye ve Almanya gibi ulusal ve uluslararası anlaşmaları imzalamış olmasına rağmen, pratikte Türkiye ve Almanya'ya oranla çok daha büyük zorluklar yaşamaktadır. Pakistanlı çocuklar (ağır sanayide, tekstil atölyeleri, duvar işçiliği, tarımsal alanda) kişisel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyecek zor koşullarda, düşük ücretlerle çalışmakta olup eğitim hayatları aksamaktadır. Pakistan'da çocuk işçiliğinin engellenmesinde sembol isim olan İkbâl Mesih'in gösterdiği büyük çabalar sonrası hayata geçirilen ve ölümü sonrasında da devam olumlu gelişmeler Pakistan'da çocuk işçiliğinin önlenmesi adına önemli bir dönüm noktası olmasına

rağmen; Pakistan'ın çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda çok daha fazla çalışma yapması gerektiği görülmektedir.

## **Sonuç**

Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak Almanya büyük başarı elde etmiştir. Türkiye ve Pakistan ise olumlu yönde ilerlemektedir. Ancak bu ilerleme sürecinde ILO'nun IPEC projesi gibi uluslararası ölçekte faaliyet gösteren kuruluşların, Türkiye ve özellikle de Pakistan'a destek olması ve bu konuda çalışmalarına devam etmesi sorunun aşılmasında faydalı olacaktır. Ayrıca yapılan yasal düzenlemelerin çocuk işçiliğinin önlenmesine yaptığı olumlu katkının, pratikte de; çocuk işçiliğinin önlenmesine ilişkin daha fazla çalışma ve denetim yapılarak desteklenmesi gerektiği görülmektedir.

Türkiye'nin ve özellikle de Pakistan'ın ekonomik açıdan daha fazla büyümesi ve gelişmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de, özellikle Suriyeli göçmen çocukların çalışmasını engelleyecek projelerin üretilmesi ve ekonomik açıdan çocukların ve ailelerinin desteklenmesi gerekmektedir. Bu konuda ILO, UNICEF ve AB gibi bölgesel ve uluslararası ölçekli kuruluşlardan yardım alınması ve Türkiye'deki çocuk işçiliğine yönelik güncel verilerin elde edilmesine yönelik çalışmaların yapılmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Aksi halde Türkiye, gelecekte artan çocuk işçiliği sorunu ile karşı karşıya kalabilecektir. Pakistan'ın ekonomik açıdan zayıf olması, uluslararası ILO, UNICEF gibi kuruluşlardan ekonomik destek almasını gerektirmektedir. Pakistan'ın, yasal mevzuatın ötesinde pratikte yaşanan sıkıntıları acil olarak gidermesi gerekmektedir. Pakistan'da, çocukların olumsuz şartlarda çalışması yerine, çocukların kişisel ve psikolojik gelişimi açısından faydalı ve eğitim hayatlarını aksatmayacak işlerde çalışmasını teşvik ederek, çocukları endüstrinin ağır çalışma koşullarından kurtarmak gerekmektedir.

Bu çalışmada, az gelişmişlik sınırına yakın, geliştirmekte ve gelişmiş ülkelerden birer örnek ülke ele alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmada sayısal veriler kullanılmış olmakla birlikte özellikle Pakistan'a ait yeterince güncel sayısal verilere ulaşılamamıştır. Bu konuda ILO'nun güncel bir anket çalışması yapması yararlı olacaktır. Ayrıca az gelişmiş ülkeler ve geliştirmekte olan ülkelerin ayrı kategorilerde ele alındığı çalışmaların yapılması, çocuk işçiliği sorunun çözümünde alınabilecek önlemlerin değerlendirilmesi konusunda etkili olacaktır.

## KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2012). *Çocuk Hukuku*, Pegem Akademi, 2. Baskı Ankara.
- Avşar, Z., Öğütoğulları E. (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği İle Mücadele Stratejileri, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9-40.
- BETA. "Worst Forms of Child Labour Data", <http://beta.globalmarch.org/worstformsreport/world/germany.html>, Erişim Tarihi: 26.12.2016.
- Boybek, S. (2009, Mayıs). "Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği", Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÇSGB ILO-IPEC, (2006). *Çocuk İşçiliğine Hayır Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi*, Ankara.
- DW, (2010, 4 Mart). "Pakistanlı Çocukların Dramı", <http://www.dw.com/tr/pakistanli%C4%B1-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-dram%C4%B1/a-5315401>, Erişim Tarihi: 27. 12. 2016.
- Ertekin, S. (2016). Elleri Küçük Dertleri Büyük, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/elleri-kucuk-dertleri-buyuk>, Erişim Tarihi: 26.12.2016.
- Günöz, M. (2007). *Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu Ve Çözüm Önerileri*, Uzmanlık Tezi, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hayata Destek Derneği, (2016, Temmuz). Bu İş Çocuk Oyunağı Değil, *E Bülten*, Sayı: 2.
- ILO, (2004a). Baseline Survey Report On Child Labour In Coal Mines Industry Chakwal, Noshera and Shangla, *ILO-IPEC TBP Project*.
- ILO, (2004b). Baseline Survey Report On Child Labour In Surgical Instruments Manufacturing Industry Sialkot, *ILO-IPEC TBP Project*.
- ILO-TUİK, (2007). "Çocuk Araştırması 2006 Haber Bülteni" Ankara.
- ILO, (2012). "Germany and the ILO", Cooperation Reults.
- ILO, (2012). Marking Progress Against Child Labour: Global Estimates and Trends.
- ILO, (2016). Çocuk İşçiliği <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>, Erişim Tarihi: 15.12.2016.
- Küçükkalay, A. M, Dulupçu M. A, Turunç, Ö. (2000). Dünyada Ve Türkiye'de Çocuk İşgücü İstihdamının Sorunları ve Önlenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Isparta, 5(1), 103-118.
- Library of Congress, (2015). Children Rights: Germany, <https://www.loc.gov/law/help/child-rights/germany.php>, Erişim Tarihi: 26. 12.2016.
- Nolan, A. (2011). *Children's Socio-Economic Rights, Democracy and the Courts*, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, England.

- Osment, L. (2014, Bahar). *Child Labour; the Effect on Child, Causes and Remedies to the Revolving Menace*, Department of Human Geography University of Lund, Student Paper, Sweden, s.1-37.
- Tat, D. (2016, Bahar). Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliğini Önleme Politikaları Önerileri, *Birey ve Toplum Dergisi*, 6(11), s.107-147.
- T.C. Başbakanlık DPT, (2007). Gelir Dağılımı Ve Yoksullukla Mücadele, Doku-zuncu Kalkınma Planı 2007-2013, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika Ve Program Çerçevesi, *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Dairesi Çalışma Raporu*.
- T.C. Resmi Gazete. (2004, 6 Nisan). Sayı: 25425.
- TUİK, (2013). "Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları 2012", Nisan, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, Erişim Tarihi:14.4.2016.
- Tunçcan, N, (1999). *Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları Ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tunçcan N. (2000), AB'de Çocuk İstihdamı, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Sayı:43-44, .s.244-258.
- Siddiqi, F., Patrinos H. A. (1995), Child Labor: Issue, Causes and Interventions, Human Capital Development and Operations Policy, *Human Capital Development and Operations Policy Çalışma Raporu*.
- Sosyal Politika Dergisi, (2011). [http://www.sosyalpolitikalar.com.tr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=2369%3Aduenya-uelkeler-cocuk-clerden-vazgecemiyor&catid=23%3Aalnt-yazilar&Itemid=15](http://www.sosyalpolitikalar.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2369%3Aduenya-uelkeler-cocuk-clerden-vazgecemiyor&catid=23%3Aalnt-yazilar&Itemid=15), Erişim Tarihi: 27.12.2016.
- Soyalp, I. Ö. (2016). "Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu" Konferansı, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama Ve Araştırma Merkezi*, Yayınlayan: Hayata Destek Derneği, İstanbul.
- UNCHR, (2016, 8 Aralık). Data, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>, Erişim Tarihi: 26.12.2016.
- UNICEF, (2013, 26 Aralık). Statistics, [https://www.unicef.org/infobycountry/germany\\_statistics.html](https://www.unicef.org/infobycountry/germany_statistics.html), Erişim Tarihi: 26.12.2016.